

**NARUČITELJSKA DJELATNOST JURJA BRANJUGA, »BISKUPA
GRADITELJA«: GRADNJA I OPREMANJE ŽUPNE CRKVE
SV. LADISLAVA U POKUPSKOM KAO ODRAZ KULTURNIH I
POLITIČKIH IDEJA KRAJA 17. I PRVE POLOVINE
18. STOLJEĆA U ZAGREBU**

Dubravka BOTICA, Zagreb

U razdoblju prve polovine 18. stoljeća na području Zagrebačke biskupije dolazi do snažnog zamaha u izgradnji, osobito na područjima koja su oslobođena u ratovima s kraja 17. stoljeća. U obnovi i revitalizaciji opustošenih područja biskupije veliku su ulogu imali zagrebački biskupi, koji na svojim posjedima jugoistočno od Zagreba podižu važne građevine. Osobito se ističe zagrebački biskup Juraj Branjug (biskup od 1723. do 1748.), a među njegovim arhitektonskim narudžbama važno mjesto ima gradnja nove župne crkve u Pokupskom.

KLJUČNE RIJEČI: *biskup Juraj Branjug, naručitelj u razdoblju baroka, graditeljska obnova u prvoj polovini 18. stoljeća, Pavao Ritter Vitezović, sv. Ladislav, župna crkva u Pokupskom.*

Prva polovina 18. stoljeća vrijeme je najintenzivnije izgradnje u baroknom razdoblju u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, odnosno na teritoriju tadašnje Zagrebačke biskupije. Prethodi mu dulje razdoblje stagnacije na svim poljima umjetničke aktivnosti, pa tako i arhitekture. To je započelo još u 15. stoljeću zbog nepovoljnih prilika, obilježenih prije svega neprestanim ratovanjem s osmanlijskim snagama, kada je teritorij Hrvatske sveden na *reliquiae reliquiarum*, odnosno usko područje oko Zagreba i sjeverozapadne Hrvatske te pojas uz granicu s nasljednim austrijskim zemljama Kranjskom i Štajerskom. Početkom 18. stoljeća konačno nastupa povoljnije razdoblje nakon nekoliko stoljeća neprestanog ratovanja i neposredne turske opasnosti u sjeverozapadnoj Hrvatskoj. Na samome svršetku 17. stoljeća, 1699. godine, potpisan je mir u Srijemskim Karlovcima, kojim je okončan ne samo 16-godišnji ratni sukob, započeo zadnjom velikom provalom turskih snaga prema Srednjoj Europi i opsadom Beča 1683. godine, nego i nekoliko stoljeća neprestanoga ratnog stanja. Teritorij Habsburške Monarhije tada se širi na istok, a time je povećano i slobodno područje pod jurisdikcijom zagrebačkih biskupa. Teritorij kontinentalne Hrvatske tada je

podijeljen na Bansku Hrvatsku, koja je zadržala određenu samostalnost i tradiciju kao ostatak Trojedne Kraljevine Hrvatske u sklopu Ugarske,¹ u crkvenoj upravi to područje pokriva Zagrebačka biskupija, te obrambeni pojas koji će se kasnije ograničiti u Vojnu krajinu i biti izravno pod vlašću Beča.

Početak 18. stoljeća na čitavom području srednje Europe, a osobito njezinim jugoistočnim dijelovima, obilježila je nagla i intenzivna graditeljska obnova.² Čitavom regijom, koja je kroz dugo razdoblje bila granično područje u neposrednoj blizini ratnih sukoba, širi se »optimizam« početka »novog doba«,³ otvaranja novih mogućnosti, ali i novog uređenja oslobođenih teritorija. Ranije napuštena područja ponovno se naseljavaju, osnivaju se nove župe ili obnavljaju stare, grade se brojne nove župne crkve. Arhitektura, odnosno gradnja novih crkava, bitan je čimbenik u ponovnoj revitalizaciji regije, a u podizanju novih crkava koriste se oblici baroknoga stila. U Zagrebačkoj biskupiji provodi se intenzivna obnova, i graditeljska i demografska, posebice u jugoistočnim dijelovima biskupije, u Pokuplju, gdje su se nalazili veliki posjedi pod vlašću zagrebačkih biskupa. Tu biskupi financiraju gradnju utvrda u 16. stoljeću, a nakon oslobođenja na gotovo opustjelom području, zbog višestoljetnih turskih ratovanja, provode naseljavanje novog stanovništva, osnivaju nove župe i podižu crkve.

Umjetnost odnosno razdoblje baroka u velikoj je mjeri obilježeno istaknutim i važnim naručiteljima, koji se posebice ističu velikim arhitektonskim narudžbama jer je »arhitektura umjetnički medij u kojem se najbolje može izraziti novoprobudena želja za reprezentacijom«. ⁴ Za razliku od ostalih sredina, u Srednjoj Europi Crkva je imala ulogu najvažnijeg naručitelja, zbog dugotrajne intenzivne protureformacije i katoličke obnove, ali i manje snažne centralne vlasti, koja se organizira tek tijekom 18. stoljeća. U Hrvatskoj je uloga Crkve kao naručitelja još više istaknuta, posebice stoga što najviša svjetovna vlast nije neposredno prisutna u zemlji,⁵ a posebno istaknutu ulogu kao naručitelji imaju zagrebački biskupi. U kontinentalnoj Hrvatskoj zagrebački su biskupi nositelji najviše crkvene vlasti, ali i nositelji visokih funkcija svjetovne vlasti – banske namjesničke časti.⁶ Možemo govoriti o spajanju najviše crkvene i svjetovne vlasti u jednoj funkciji i osobi, što je inače čest slučaj u baroknom razdoblju u Srednjoj Europi.⁷ Ta se okolnost odražavala i u

¹ Zrinka BLAŽEVIĆ, »Croatia rediviva Pavla Rittera Vitezovića u suvremenom europskom kontekstu«, u: Pavao RITTER VITEZOVIĆ, *Croatia rediviva / Oživljena Hrvatska*, prevela i priredila Zrinka Blažević, Zagreb, 1997., str. 55.

² Za situaciju u Austriji, odnosno habsburškim nasljednim zemljama *Innerösterreich*, koje su na teritoriju današnje Austrije, usp. Günter BRUCHER, *Barockarchitektur in Österreich*, Köln, 1983.

³ Usp. Zrinka BLAŽEVIĆ, *Vitezovićeve Hrvatska između stvarnosti i utopije: ideološka koncepcija u djelima postkarlovačkog ciklusa Pavla Rittera Vitezovića (1652.–1713.)*, Zagreb, 2002., osobito str. 13.

⁴ Prema BRUCHER, *nav. dj.*, 1983., str. 16.

⁵ Plemstvo je nakon sloma najjačih obitelji Zrinskih i Frankopana 1671. godine slabije moći, a građanski se sloj još ne javlja kao naručitelj.

⁶ Zagrebačka biskupija druga je po veličini i ugledu u Ugarskoj. Biskupi, čvrsto ugrađeni u feudalni sustav, pripadali su najvišem društvnom sloju. Zagrebački i modruško-senjski biskupi bili su članovi Hrvatskog i Ugarskog sabora, kraljevi savjetnici, a kad je bilo ispražnjeno mjesto hrvatskog bana, zagrebačkim je biskupima po državnom pravu pripadala čast i dužnost banskog namjesnika. Usp. Franjo Emanuel HOŠKO i Slavko KOVAČIĆ, »Crkva u vrijeme katoličke obnove«, u: *Hrvatska i Europa, kultura, znanost i umjetnost*, sv. 3, *Barok i prosvjetiteljstvo (17.–18. stoljeće)*, ur. I. Golub, HAZU, Zagreb, 2003., str. 170.

⁷ Usp. Robert J. W. EVANS, *Das Werden der Habsburgermonarchie 1550 – 1700. Gesellschaft, Kultur, Institutionen*, Wien – Köln, 1989., str. 110–111.

umjetničkim narudžbama zagrebačkih biskupa, njihovoj reprezentativnosti, kvaliteti, koja najčešće odskače u odnosu na ustaljenu produkciju, te angažiranju vrhunskih umjetnika tog razdoblja.

Razdoblje najintenzivnije graditeljske aktivnosti u Zagrebačkoj biskupiji započinje dolaskom biskupa Jurja Branjuga 1723. godine. Juraj Branjug potječe iz plemenitaške obitelji iz Zagorskih Sela. Rođen je 11. studenoga 1677. Prvo se školovao u Zagrebu, zatim je studirao filozofiju u Beču te teologiju u Bologni. Zaređen je 1702., a isprva je bio župnik u Zlataru. Zagrebački kanonik postao je 1708. Izabran je za biskupa 1723., a kako je imao brojne protivnike na Kaptolu, potvrđen je tek 1727. Nakon smrti bana Ivana Draškovića, 1733. postaje namjesnikom banske časti, a tu je dužnost obavljao i od 1741.⁸ Umro je 1748. godine.

Istaknutu Branjugovu ulogu kao naručitelja umjetničkih djela i inicijatora gradnje novih crkava prepoznali su već i njegovi suvremenici. Kroničar Baltazar Adam Krčelić u djelu *Annuae*, koje započinje bilješkama o smrti i pogrebu biskupa Branjuga 28. travnja 1748., na kraju donosi i opširniji tekst o njemu u poglavlju »Pregled ljudi na položajima«. ⁹ Krčelić detaljno navodi sve crkve i kapele koje je Branjug dao podići ili obnoviti te opremiti i pun je riječi pohvale za biskupa.¹⁰ Osobito je istaknuta Branjugova uloga kao naručitelja kiparskih djela, oltara i skulptura za crkve. Krčelić kaže: »Bit će dovoljno ako kažem da je stalno držao za to vlastite majstore, osobito kipare, koji su uz pomoć desetorice zanatlija provodili u djelo biskupovu pobožnu darežljivost šaljući oltare i druge izrađene predmete crkvama u raznim krajevima biskupije.«¹¹ U istraživanjima se dosta pozornosti obratilo na taj aspekt Branjugove naručiteljske djelatnosti, osobito u radovima Doris Baričević profilirana je »Branjugova kiparska radionica«.¹²

Iako je u literaturi biskup Branjug, zbog svoje istaknute naručiteljske djelatnosti, već dobio nadimak »biskup graditelj«, ¹³ korpus njegovih arhitektonskih narudžaba predstavlja manje homogen opus, i u znatno manjoj mjeri bio je predmet istraživanja.

Na samome početku, već 1729. godine, biskup Branjug inicira gradnju biskupskog dvora unutar obrambenih zidina oko katedrale.¹⁴ Višekatna palača ugrađena je između kula kružnog tlocrta, koje su podignute u prvoj polovini 16. stoljeća. Spretno spojivši njihovu obrambenu funkciju i vizualno naglašavanje monumentalnih uglova reprezentativne biskupske palače, nastao je jedan od najvažnijih primjera reprezentativne profane arhitekture baroknog razdoblja u kontinentalnoj Hrvatskoj.

⁸ Prema: Rudolf HORVAT, »Juraj Branjug graditelj nadbiskupske palače u Zagrebu«, *Obzor*, 3. kolovoza 1939., 79/ br. 176, str. 1–2; Baltazar Adam KRČELIĆ (priredio Veljko Gortan), *Annuae sive Historia ab Anno inclusive 1748 et subsequis 1767 ad posteritatis notitiam / Annuae ili Historija 1748 – 1767/*, JAZU, Zagreb, 1952., str. 536–538; Andrija LUKINOVIĆ, *Zagreb – devetstoljetna biskupija*, Zagreb, 1995., str. 237–238.

⁹ KRČELIĆ, *nav. dj.*, 1952., str. 536–551.

¹⁰ Usp. LUKINOVIĆ, *nav. dj.*, 1995., str. 238, navodi dobročinstva biskupa Branjuga koja ističe Krčelić.

¹¹ KRČELIĆ, *nav. dj.*, 1952., str. 541.

¹² Termin koji je uvela Doris BARIČEVIĆ u radu »Majstori drvorezbarske radionice biskupa Jurja Branjuga u Pokupskom«, u: *Kaj*, 1974./7, br 5–6, str. 178–181. Oltarima iz te radionice opremane su crkve u Kominu, oko 1728., crkva sv. Marka u Zagrebu, Viduševcu, Šišincu, Hrastovici, Maloj Gorici, Gradecu.

¹³ LUKINOVIĆ, *nav. dj.*, 1995., str. 241.

¹⁴ Proglas biskupa Branjuga na hrvatskom jeziku o potrebi gradnje i obnove dotrajalogo biskupskog dvora od 21. travnja 1729. donosi LUKINOVIĆ, *nav. dj.*, 1995., str. 241.

Podizanje novih crkava u vrijeme biskupa Branjuga koncentrira se na područje jugoistočno od Zagreba, uz Kupu i Unu, gdje su se nalazili veliki posjedi zagrebačkih biskupa. Na gotovo opustošenom teritoriju (današnjeg) arhidakonata Gora nakon ratova s Turcima, Branjug osniva nove župe: prvu već 1729. u Viduševcu, a nakon nje još deset novih župa.¹⁵ Time inicira revitalizaciju kraja i naseljavanje novog stanovništva. U novoosnovanim župama ne grade se odmah nove zidane crkve, nego već postojeće drvene kapele, karakteristične za tu regiju, postaju župne crkve. Tek u kasnijem razdoblju, krajem 18. stoljeća, nakon potpunog smirivanja situacije, kada se povećao i broj vjernika i nastupile povoljnije ekonomske prilike za gradnju, a osobito zbog reformi i preustroja teritorija biskupija na području čitave Habsburške Monarhije, grade se nove zidane župne crkve.¹⁶

Među tim crkvama svakako je najvažnija nova župna crkva u Pokupskom, podignuta na biskupskom posjedu, jedina crkva koju biskup Branjug daje graditi već 1730-ih.

Pokupsko se najranije spominje 1359. pod nazivom *Culpateu possessione*.¹⁷ Župa Pokupsko pripadala je u srednjem vijeku cistercitskoj opatiji u Topuskom, koju je sredinom 13. stoljeća osnovao ugarski kralj Andrija II. Arpadovac. Od 1558. naslov opata i opatijski posjedi bili su dodijeljeni zagrebačkomu biskupu, pa je tako i župa Pokupsko dospjela u posjed zagrebačkih biskupa.¹⁸ U kanonskim vizitacijama Zagrebačke biskupije župa u Pokupskom spominje se prvi put 1642. godine.¹⁹

¹⁵ Andrija LUKINOVIĆ, *Kanonske vizitacije arhidakonata Gora I*, Zagreb, 2006., str. 21.

¹⁶ Drvena kapela sv. Franje Ksaverskog u **Viduševcu** podignuta je 1726., a J. Branjug osnovao je župu 1731. *in pago Vidusevec ex capella S Xavery facta est Parochialis* (Nadbiskupski arhiv Zagreb /dalje NAZ/, Kanonske vizitacije /dalje Kan. viz./, prot. 12/III, 1731., str. 283.

Crkva je zbog toga bila proširena i u nju su bila stavljena još dva oltara. Nova župna crkva podignuta je 1827., prema: Đurđica CVITANOVIĆ, *Sakralna arhitektura baroknog razdoblja, gorički i gorsko-dubički arhidakonati*, Zagreb, 1985., str. 281.

Župu u **Šišincu** osnovao je biskup Branjug 1739., kada je tu premještena drvena kapela sv. Marte iz Pokupskog, jer je tamo dovršena gradnja nove zidane crkve. Dana 25. svibnja 1767. postavljen je kamen temeljac za gradnju nove crkve, 1768. dovršen je zid i krovšte, a 1769. sakristija i krov. Crkva je blagoslovljena 1769., 1770. podignut je zvonik, a 1771. oltari, (prema: Stjepan KOŽUL, *Terra combusta: ratna izvješća župnika Zagrebačke nadbiskupije 1991.–1996.*, Zagreb, 1998., str. 145).

Crkvu Svetog Duha u **Hrastovici** dao je graditi biskup Branjug, na temeljima srednjovjekovne župne crkve, koja je izgorjela 1917., (prema: CVITANOVIĆ, *nav. dj.*, 1985., str. 278).

Nakon povlačenja Turaka, 1736. u **Maloj Gorici** osnovana je Bratovština Majke Božje Snježne, a 1740. nova župa sv. Jurja pod patronatom zagrebačkog biskupa. Nova crkva svedena do 1746. (*capella destructa fuerit et muratam novam longa capationem*, NAZ, Kan. viz., 12/III, 1746., str. 411–412), a unutrašnjost je opremljena do 1752. (prema: CVITANOVIĆ, *nav. dj.*, 1985., str. 282).

Daje graditi i franjevačke crkve u Hrastovici i Cerniku, (prema KRČELIĆ, *nav. dj.*, 1952., str. 540).

I u starim župama tog kraja, kao što je npr. župa sv. Nikole u **Žažini**, koja se spominje već u 14. st., zidana crkva podignuta je tek u drugoj polovini 18. st., između 1778. i 1788., a dao ju je podići prepošt zagrebačke katedrale Franjo Popović (prema: CVITANOVIĆ, *nav. dj.*, 1985., str. 295–296).

U župnoj crkvi Uznesenja Blažene Djevice Marije u **Gori** sačuvana je gotička struktura srednjovjekovne crkve, a obnavlja se nakon ratova s Turcima. Već 1705. može se koristiti, postavljen je drveni kasetirani strop, 1726. svedeno je svetište, 1736. brod, prizidana je kapela sv. Ane, 1734. podignut je novi zvonik, prema godini uklesanoj na portalu. Crkva je znatno izmijenjena u obnovi s kraja 19. st. (prema: CVITANOVIĆ, *nav. dj.*, 1985., 277–278).

¹⁷ Prema: Ilija ŠKRINJARIĆ, »Iz starije povijesti Pokupskog s posebnim osvrtom na doba tursko-osmanlijskih ratova«, u: *Pokupsko: kroz prošlost i sadašnjost*, zbornik, ur. A. Szabo, Matica hrvatska, Zagreb, 2006., str. 45.

¹⁸ Višnja HUZZJAK, »Kratka povijest Pokuplja«, u: *Pokupsko 1991–1996*, Velika Gorica, 1996., str. 9; Katja MATKOVIĆ MIKULČIĆ, *Crkve i kapele Odranskog i Pokupskog dekanata. Vodič kroz baštinu*, Velika Gorica, 1998., str. 126–128.

¹⁹ Pripadala je Gorskom arhidakonatu, a osnivanjem arhidakonata Turopolje 1771. godine, izdvajanjem preko-

Ranija župna crkva u Pokupskom, koja se spominje u izvorima 17. stoljeća, bila je posvećena sv. Marti. Crkva je podignuta u 17. stoljeću, a opisana je u vizitaciji 1688. godine. Bila je smještena uz Kupu. Kao i većina građevina tog razdoblja u Pokuplju, bila je građena od drveta. Imala je drveni ukrašeni tabulat, drveni zvonik i portik ispred crkve.²⁰ Crkva je detaljnije opisana u vizitaciji 1695., gdje se navodi da je imala sakristiju smještenu na sjevernoj strani svetišta, drveno pjevalište nad ulazom, a u drvenom je zvoniku bilo jedno zvono.²¹ Iz kasnijih opisa u vizitacijama saznajemo da je crkva bila u više navrata obnovljena.²²

Tu je crkvu zamijenila nova zidana crkva, posvećena sv. Ladislavu, koju daje izgraditi biskup Juraj Branjug. Stara drvena crkva sv. Marte rastavljena je i premještena u Šišinec, gdje je Branjug osnovao novu župu.

Et quia Eidem Illmo & Rssimo Dno Eppo Parochia eadem Pokupszkensis di... minis amplius videbatur

Parochiam dictam Pokupszkensis iterum secundo dismembrantis & in Pago Sissiniz novam Parochiam fundavit. Eccliam parochialem S Marthae ligneam inde transtulit in Sissinez nominavitque S Marthae

NAZ, Kan. viz., prot. 12/III, 1740., str. 283.

U opisu crkve iz 1749., koja se tada nalazi u Šišincu, saznajemo da nije bitno izmijenila svoj izgled: drvena je, pokrivena tabulatom, ima svetište prema istoku. U svetištu je tabulat ukrašen *kao svod* (vjerojatno su dekoracije drvenog tabulata bile izvedene po uzoru na štuko dekoraciju svoda u svetištu u Pokupskom), a u brodu je oslikani tabulat. Pred glavnim ulazom je atrij, iznad zvonik, a bočni je ulaz s južne strane. Na sjeveru je drvena sakristija.²³

savskih župa iz katedralnog arhidakonata, i župa Pokupsko uključena je u novi arhidakonat (prema: Andrija LUKINović, »Župa Pokupsko«, u: *Pokupsko: kroz prošlost i sadašnjost*, zbornik, ur. A. Szabo, Matica hrvatska, Zagreb, 2006., str. 121).

²⁰ Anno Domini 1668 die 14 mensis Decembris Visitavi Eccliam Sanctae Marthae Virginis in Pokupszko Premiſſa Ecclia est noviter erecta tota lignea, utemque proportionata. Sanctuarium quam ipsum Corpus Eccliae operi Rustico factam et tabulatum. Sacristiam habet ligneam cum porta in seratura. Ecclia habet unam portam cum bona seratura. Turrim ligneam novum in qua manet campana una. Porticus habentur.

Nadbiskupski arhiv Zagreb, Kanonske vizitacije (dalje: NAZ, Kan. viz.), prot. 45/I, str. 45.

²¹ ...Anno quo supra 1695 die vero 26 Julij visitavi Ecclesiam parochialem S. Marthae Virg: in Pokupszko Comitatu Zagradiensis de jure Patronatus Illumini et Reverendissimi D(omi)ni Pralati: Quam reperi totam a fundamentis ex roboribus constructam, utumque amplam et sub tecto com(m)odo ex asseribus quercineis sub tabulato vero operis rustici. Sacristia habet similiter ex roboribus ex Sanctuario Eccl(esi)ae Septemtrionem versus ... Ad portam Eccl occidentem versusu habet chora lignea operis rustici et ad eandem portam porticus lignea bene ampla et sub tecto ex asseribus quercineis et supra eandem portam turris lignea in qua ... campana una. ... Hac Ecclesia est benedicta.

NAZ, Kan. viz., prot. 51/VII, str. 263.

²² Anno 1720. die 25 Febr Visitavi Eccliam Parochialem S. Marthae Virginis in Pokupszko quam inveni in bono statu, licet lignea sit est roboribus quercinis qua praeter parietes tota noviter reformata ... tota noviter tecta et bene illuminata per modernum D. parochum

NAZ, Kan. viz., prot. 49/V, str. 444.

1726. die 29 januarij Visitavi Eccliam Parochialem S. Marthae in Pokupsko quam reperi in bono statu accessit tabulatum depictum ...

NAZ, Kan. viz., prot. 49/V, str. 568.

²³ Ecclesia Parochialis S Marthae in Sissinez

Anno Dni 1749 die 5a 7bris hanc Eccliam parochialem Iuris Patronatus Sua Excell Eppalis

Nova zidana crkva u Pokupskom smještena je nešto dalje od Kupe. U starijoj se literaturi navode različite datacije gradnje crkve,²⁴ iako V. Huzjak već 1974. donosi kao godine gradnje 1736. do 1739.,²⁵ što preuzimaju ostali autori,²⁶ a te godine nalazile su se i na ploči u crkvi, koja je sada nestala.²⁷ O točnoj dataciji gradnje crkve govori opširna kanonska vizitacija iz 1740., vizitatora Stanislava Pepelka, o kojoj će još biti riječi. Iz vizitacije saznajemo da je nova crkva tada (1740.) potpuno dovršena i opremljena, a kronogram na glavnome oltaru daje godinu 1739., što se može smatrati godinom dovršetka ne samo gradnje nego i opremanja crkve. Titular crkve promijenjen je 1982. i posvećen je Uznesenju Blažene Djevice Marije. Crkva je zadnji put obnovljena u ljeto 1991., kada su obnovljeni zvonik, pročelje i krovšte. Radovi su bili dovršeni 30. kolovoza 1991. U jesen 1991. (listopad-studeni) crkva je teško oštećena izravnim pogotcima iz okupiranih sela s druge strane Kupe. Zvonik je srušen, a krov je probijen granatama na više mjesta. Orgulje su urušene, a od dima i vatre oštećena je i unutrašnjost crkve.²⁸ Prije napada inventar crkve spašen je i pohranjen na sigurno. Nakon povratka 1995. započela je obnova crkve, koja i

Qua Abbatis Topuskensis visitavi

Ex roboribus constructa est ex Pokupszko ... translata asseribus comode tecta, in Sanctuario orientem respicienter tabulatum arculari operis ad forma forniciis depictum. Corpus quoque tabulatum habet, operis arcularii depictu, nec ... dealbatum est. Strata quide lateribus pra humore tamen ... ruptis

Per Ecclesiam affarenti duplici porta Major ad Occidentem, monori ad Meridiem

Sacistia est lignea sub tabulato, ex Sanctuarium ad Septemtrionem

Chorus supra porta Majorem ante quam externe atrium asseribus tectum supra tecti turricula asseribus tecta et dealbata in qua Campana dua

Hanc Ecclesiam pie Memoria Rdmus Excellemus et Illium D Georgii Branjug Epp Zagrab ex singolari zelo qua in Ecclesia ... ex muro erigendi volunt praeparatur

...lapidibus et calci morte tamen Ejus ... desiderium...

NAZ, Kan. viz., prot. 58/XIV, 1749., str. 81.

Drvenu crkvu spominju i vizitacije 1759. (NAZ, Kan. viz., prot. 59/XV, 1759., str. 265) i 1762., (NAZ, Kan. viz., prot. 59/XV, 1762., str. 433).

²⁴ Anđela Horvat u knjizi *Barok u Hrvatskoj* tako navodi godinu posvete, 1746., kao godinu gradnje crkve, dok na str. 198 navodi 1747., u opisu grba donatora biskupa Branjuga. Konačno datira crkvu u peto desetljeće 18. st., bilj. 121 na str. 296, odnosno u 1746. u bilj. 129 na str. 297 u: Anđela HORVAT, »Barok u kontinentalnoj Hrvatskoj«, u: HORVAT, A., MATEJČIĆ, R., PRIJATELJ, K., *Barok u Hrvatskoj*, Zagreb, 1982.

U *Spomenici župe Pokupsko*, koja se vodila od 1771. do 1871., navodi se da je 1739. odlučeno da se gradi kamena crkva, da je gradnja trajala sedam godina a posvećena je 1746. Usp. Martin MODRUŠAN, »Spomenica Župe Svetog Ladislava u Pokupskom (1771–1871)«, u: *Pokupsko 1991–1996*, Velika Gorica, 1996., str. 37.

No ti se podaci ne podudaraju ni s opisima iz vizitacija kao ni s istraživanjima opreme crkve.

²⁵ Višnja HUZJAK, »Po dragom kraju«, u: *Kaj 7/1974.*, br 5–6, str. 157–158.

²⁶ Đurđica CVITANOVIĆ, »Sakralna arhitektura baroknog i klasicističkog razdoblja«, u: *Sveti trag, devedesto godina zagrebačke nadbiskupije 1094.–1994.*, katalog izložbe, Zagreb, 1994., str. 242.

D. Cvitanović u tekstu iz 1996. navodi da se podaci o gradnji crkve 1736.–1739. nalaze u kanonskoj vizitaciji iz 1762. godine (Đurđica CVITANOVIĆ, »Župna crkva Sv. Ladislava u Pokupskom«, u: *Pokupsko 1991–1996*, Velika Gorica, 1996., str. 28–31), no ne navodi točnu stranicu na kojoj se nalazi. Čitanjem teksta te vizitacije nisam našla taj podatak.

²⁷ Početak gradnje crkve bio je 26. travnja 1736., za župnika Jurja Gergeca, zidanje je dovršeno 27. lipnja 1739., kada je crkvu posvetio župnik iz Kravarskog Martin Švaštrovic (prema: Đurđica CVITANOVIĆ, »Crkveni spomenici na području Pokupskog«, u: *Pokupsko: kroz prošlost i sadašnjost*, zbornik, ur. A. Szabo, Matica hrvatska, Zagreb, 2006., str. 170.

²⁸ Usp. KOŽUL, *nav. dj.* (bilj. 16), 1998., str. 150–153, donosi župnikovo pismo od 16. listopada 1991., te fotografije oštećenja crkve na str. 383 i 384.

danas traje. Obnovljena je unutrašnjost crkve, štukature na svodu broda i svetišta, a slijedi i obnova inventara (stanje svibanj 2008.)

Crkva sv. Ladislava u Pokupskom zauzima posebno mjesto u korpusu sakralne arhitekture baroknog razdoblja ne samo u kontinentalnoj Hrvatskoj nego i u širem kontekstu arhitekture jugoistoka srednjoeuropskog prostora. U toj je crkvi po prvi put u arhitekturi regije oblikovan tzv. četverolisni prostor broda i kapela. Uvodi se i novi način kupolastog svodenja češkim kapama, koji će obilježiti arhitekturu kasnog baroka u sjeverozapadnoj Hrvatskoj. O posebnom značenju crkve u Pokupskom govori i njezina oprema. Uz štukodekoraciju svodova svetišta i broda, crkva se u potpunosti oprema novim oltarima, koji ukazuju na složeni program, *concetto*, koji je u osnovi čitave crkve. I same okolnosti gradnje ukazuju na njezino osobito značenje – nova zidana crkva nije tek zamjena ranije drvene crkve, nego je gradnjom crkve ostvaren određeni (kulturni) program koji je nešto ranije nastao u Zagrebačkoj biskupiji.

Vratimo se vizitaciji S. Pepelka iz 1740. godine.²⁹ Iscrpan tekst vizitacije obiluje podatcima i detaljima u opisu crkve i opreme, i daleko nadmašuje ustaljene opise u vizitacijama tog vremena. Kanonske vizitacije standardizirane su na Tridentskom saboru, a obvezatno su sadržavale izvještaje o stanju i uređenosti crkve te su dragocjeni izvori za povijest gradnje i opremanja sakralne arhitekture.³⁰

Ti opisi crkvenih građevina često ponavljaju ustaljene fraze. Uglavnom se govori o stanju poda i zidova, broju prozora te ima li crkva svod ili drveni tabulat i kako je dekoriran. Za razliku od toga, Pepelkova vizitacija nove župne crkve u Pokupskom donosi ne samo opis složenije arhitektonske cjeline, s preciznim zapažanjem karakteristika tlocrtnog oblika i svodenja crkve, podignute u novom tipu, koja se bitno razlikuje od ustaljene arhitekture tog vremena, nego opisuje i prostorni učinak kao i djelovanje opreme u prostoru crkve.

Vizitacija donosi čak i usporedbe i procjene kvalitete same arhitekture, odnosno značenja koje ima gradnja te crkve, koja predstavlja, što je osobito važno, kako na početku primjećuje vizitator, »novinu« i u tipološkom pogledu. Naravno, osobito ističe i ulogu i značenje naručitelja prilikom gradnje i opremanja crkve, koji je zastupljen sa čak četiri grba u crkvi.³¹

Najvažnije arhitektonske karakteristike novog, četverolisnog tipa crkve mogu se razaznati iz teksta same vizitacije. Tako vizitator Pepelko izdvaja:³² »crkva predstavlja novi izum što se tiče tijela crkve« (tijelo crkve, odnosno brod i kapele, predstavlja novim tlocrtnim i prostornim rješenjem tipološku novinu u korpusu suvremene sakralne arhitekture). Vizitator precizno opisuje tlocrtnu strukturu spoja broda i bočnih kapela stiješnjenoga zaobljenog tlocrta: »kvadratni oblik tako se diže da izvan glavnih uglova« (skošeni uglovi broda) »na sjevernoj i južnoj strani strše polukrugovi« (bočne kapele), »no oni su tupi«

²⁹ Prijepis teksta vizitacije i prijevod dr. Gorane Stepanić, kojoj se i ovom prilikom zahvaljujem na ukazanoj pomoći, donosim na kraju rada.

³⁰ Metod HRG, Josip KOLANOVIĆ, »Kanonske vizitacije zagrebačke (nad)biskupije«, *Croatia christiana periodica*, br.10, vol. 6, 1982., str. 116–117, 124; Sanja CVETNIĆ, *Ikongrafija nakon Tridentskog sabora i hrvatska likovna baština*, FF Press, Zagreb, 2007., str. 27.

³¹ Grbovi biskupa Jurja Branjuga nalazili su se nad portalom (gdje je i danas sačuvani grb), na glavnom oltaru, na bočnim oltarima sv. Marije i sv. Josipa.

³² Donosim dijelove prijevoda teksta vizitacije, a u zagradama su komentari D. B.

(kapele imaju tlocrt stiješnjena segmentnog luka), a opisuje i način svodjenja »s četiriju strana diže se svod« (svod se oslanja na četiri ugla broda) »poput kupole po talijanskom ukusu« (*talijanski ukus* je pojam kojim se u vizitacijama označava barokni stil!), »a prema tom svodu od polukrugova« (bočnih kapela) »diže se u jednakom razmjeru s obiju strana polukupola« (tako opisuje segmente zaobljenog svoda u bočnim kapelama). Vizitator naglašava i posebni prostorni doživljaj unutrašnjosti crkve i naglašava »pogled na svetište proteže se od dviju opisanih strana crkve prema istoku u skladnom razmjeru« (pogled na svetište vizualno je ujednačen s bočnim kapelama – to je vjerojatno najraniji opis tzv. *svodjenog slavoluka*, novog prostornog elementa u sakralnoj arhitekturi baroknog razdoblja ove regije!). Naglašava da je izvana vidljiv tlocrtni oblik »i izvana oponaša strukturu hrama«, a nešto kasnije »novi krov slijedi oblik zida te i sam svojom zaobljenošću promatrača izdaleka upozorava na novost koja se krije pod njim«. O izvornome vanjskom izgledu saznajemo i iz kasnije vizitacije iz 1746., da je crkva bila »izvana obojena nebeskom (svijetloplavom) i bijelom bojom«.

Raskošna oprema crkve zavrijedila je, naravno, posebnu pozornost vizitatora. Tako ističe bogatu štukodekoraciju svoda svetišta i broda: »svod krase kako tijelo hrama tako i svetište, a svod svetišta ukrašen je štukaturom«. U svetištu je čitava ploha svodnog polja prekrivena plitkim štukom. Na ortogonalnim osima izvedene su pojasnice ispunjene trakastom dekoracijom, a susreću se u kružnoj profilaciji u vrhu svodnog polja. U svodnim poljima dekoracije su isprepletenih traka zaključenih plitkim akantom, viseći lambrekeni, vaze, te mreže u okviru akanta posloženih po dijagonalnim osima. Na fino izvedenoj štukodekoraciji ružičastog tona svjetlo se blago lomi. U brodu je štukodekoracija jednostavnija, po ortogonalnim osima raspoređene su trake s naglašenim trostrukim okvirom koji se nastavlja i na rubu svodnog polja prema pojasnicama. U dijagonalama su polja oslikana likovima četiriju evanđelista, uokvirena asimetrično izvedenim kartušama, s donjim naglašenim okvirom ispunjenim motivom mreže. U vrhu svodnog polja je lik krunjenja Bogorodice uokviren razvedenom profilacijom.

I novi način osvjetljenja u ovoj crkvi, te njegov učinak u prostornom doživljaju, dojmili su se vizitatora: »...prozori sa svih strana, lijepo raspoređeni i široki. Propuštaju toliko svjetla da bi se pomislilo da sunce izlazi iz hrama a ne ulazi, kao što piše grčki autor o bizantskom Sofijinu hramu...«. Prozori su smješteni u zaobljene uglove kapela, kroz njih svjetlo difuzno pada na oltare i naglašava mekane, zaobljene granice prostora. Učinak osvjetljenja nesumnjivo je povezan i s izuzetnom opremom crkve, osobito štukodekoracijama na svodu svetišta i broda, te zajedno tvore jedinstven doživljaj baroknoga sakralnog prostora, koji se bitno razlikuje od korpusa sakralne arhitekture u kontinentalnoj odnosno sjeverozapadnoj Hrvatskoj.

Osobitu važnost ima i kiparska oprema crkve, odnosno oltari, prije svega glavni oltar sv. Ladislava u svetištu. Veliki oltar ispunja čitavu visinu svetišta, u sredini su likovi sv. Ladislava s »trostrukim križem i toljagom« i Jelene, koja mu pruža »krunu i štit sa znakovljem triju kraljevstava« te anđelom na drugoj strani. Ta je grupa okružena kipovima svetaca mučenika Jurja, Donata, Martina i Florijana, s reljefnim prikazima Nade i Ljubavi. Na istaknutojatici prikaz je Trojstva koje kruni Mariju, a ispod je grb donatora biskupa Branjuga. Kroz mali okulus na začelju crkve dopirala je svjetlost koja je padala na pozlaćene zrake oko Svetog

Trojstva i tako naglašavala sceničan efekt baroknog osvjetljenja, kako je dijelom vidljivo na starim fotografijama sačuvane izvorne opreme crkve (slika glavnog oltara u crkvi sv. Ladislava u Pokupskom iz Schneiderova fotografskog arhiva HAZU).

I bočni oltari sv. Marije i sv. Josipa, smješteni u zaobljena polja svodenog slavluka, između broda i svetišta, naglašavaju sceničan učinak prostora, kao i propovjedaonica koja je bila smještena na sjevernom uglu broda, »Propovjedaonica, rezbarena i ukrašena kipovima, sa svojim baldahinom odnosno nebeskim svodom strši odnosno izdiže se kako treba iz jednog sjevernog stupa od njih četiriju koji podupiru kupolu hrama.« Saznajemo da je bila marmorizirana, »sve je obojeno i duhovito oponaša bijeli mramor, gotovo uvjerljivo«.

Vizitator Pepelko spoznao je umjetničku i arhitektonsku vrijednost i značenje nove župne crkve u Pokupskom: »Cijela je građevina uistinu tako napravljena i oblikovana da bi služila Rimu i Rimljanima kao ukras i pružala užitak da je smještena u Rimu« – što se jasno očituje u usporedbi s rimskom situacijom, odnosno njezina je kvaliteta utvrđena konstatacijom da bi mogla i u Rimu stajati – u Rimu kao neupitnome mjerilu umjetničke vrijednosti – te središtu kršćanstva. Crkvu određuje kao građevinu baroknog stila, koristi termin »talijanski ukus«, pojam kojim su vizitatori 18. stoljeća označavali barokni stil.³³ Nadalje, usporedba učinka osvjetljenja s crkvom sv. Sofije u Carigradu, ne samo da pokazuje veliko poznavanje arhitekture samog vizitatora Pepelka nego tom usporedbom s crkvom iz bitno drukčije arhitektonske tradicije dodatno naglašava u kojoj je mjeri crkva u Pokupskom novina, i spoznaje njezino značenje u sakralnoj arhitekturi regije. Zanimljivo je da usporedba s carigradskom crkvom i nije samo proizvod vizitatorove mašte – naglašeno centralni oblik prostora broda i kapela, polukupolasti svodovi kapela i prostora prema svetištu doimaju se kao da »podržavaju« kupolasti svod broda. Prostorni učinak crkve sv. Ladislava tako je zapravo srodan onomu iz sv. Sofije, gdje veličanstveni svod kupole u brodu podržavaju polukupole prostranih polukružnih egzedri, naravno u bitno manjem mjerilu i ostvareno drukčijom tehnikom gradnje i svodenja. Vizitator Pepelko ovom usporedbom pokazuje veliko poznavanje sakralne arhitekture, ali i veliku suptilnost u opažanju prostornih odnosa i kvaliteta.

Župna crkva u Pokupskom nesumnjivo je djelo iskusne i kvalitetne radionice, što se osobito očituje u novome tlocrtnom rješenju tzv. četverolista, načinu svodenja, osvjetljenja ali i opreme, prije svega štukodekoracija,³⁴ i bitno je utjecala na kasnobaroknu arhitekturu u sjeverozapadnoj Hrvatskoj. Četverolisni tip ponavljaju crkve uz Kupu (župne crkve u Donjoj Kupčini i Kupincu), u »josefinskom« razdoblju kasnobaroknog klasicizma koristeće se u reduciranoj varijanti osobito u okolici Zagreba (župne crkve na Novoj Vesi, Šišincu, Žožini, Zaboku), ali i dalje na sjeverozapadu preuzet će se taj arhitektonski tip, u kojem će se sagraditi i proštenjarska crkva sv. Marije Jeruzalemske na Trškom vrhu kod Krapine. Vrlo brzo nakon gradnje crkve u Pokupskom, četverolisni tip prenosi se i u susjednu Šta-

³³ Usp. HORVAT, *nav. dj.*, 1982., str. 8.

³⁴ Po karakteristikama prostora, tlocrtnog rješenja, svodenja, osvjetljenja i arhitektonske plastike, crkva u Pokupskom ukazuje na krug oko radionice Carlonea u Grazu, osobito njezina najvažnijeg suradnika, J. G. Stengga. I štukodekoracija koja spaja specifične rokoko motive s kasnobaroknim rješenjima, ukazuje na Graz kao ishodište, posebice na opus štukatera Johanna Kajetana Androya.

O podrijetlu tipa četverolisne crkve, mogućim autorima te podrijetlu rješenja štukodekoracije usp. Dubravka BOTICA, *Četverolisne crkve u srednjoj Europi – problem tipologije sakralne arhitekture 18. stoljeća*, doktorska disertacija, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2007., posebno str. 108–166.

jersku, (župna crkva u Rogatcu), a u toj sredini kulminira gradnjom proštenjarske crkve na Sladkoj Gori i u Ehrenhausenu (danas Austrija).

Uz važnu ulogu koju je crkva u Pokupskom imala za kasniji razvoj barokne sakralne arhitekture i opreme, ta crkva zaslužuje posebnu pozornost i zbog programa same gradnje i opremanja, za koji se može zaključiti da je rezultat tadašnje kulturne i političke situacije u Zagrebu. Biskup Branjug podiže na svome posjedu crkvu posvećenu osnivaču biskupije, sv. Ladislavu, u vrijeme kada se njegov kult ponovno intenzivno širi u Zagrebačkoj biskupiji.

Kralj Ladislav, rođen oko 1040. godine u Poljskoj, sin je mađarskog kralja Bele I. i poljske kneginje Riske. Brat je udovice kralja Zvonimira, Jelene. Godine 1077. okrunjen je, a 1094. osnovao je Zagrebačku biskupiju. Umro je 1095. i pokopan u Velikom Varadinu. Kanoniziran je 1192. godine.³⁵

Sv. Ladislav osobito je štovan u sjevernoj Hrvatskoj kao utemeljitelj biskupije i apostol Slavonije. Već se u srednjem vijeku javljaju njegovi prikazi, ali je većina sačuvanih djela iz baroknog razdoblja.³⁶ Širenje i novo štovanje sv. Ladislava u Zagrebačkoj biskupiji na kraju 17. i početku 18. stoljeća treba se promatrati u kontekstu sličnih pojava novopobuđenoga zanimanja za vlastitu povijest u čitavome srednjoeuropskom prostoru. Jedna od tema koje se često javljaju nakon Tridentskog koncila u sakralnoj umjetnosti jest i naglašen »povratak izvorima«, *ad fontes*, lokalnim svecima i naglašavanju vlastitog identiteta lokalne crkve. To će dosegnuti svoj vrhunac u umjetnosti Srednje Europe početkom 18. stoljeća, kada nakon oslobođenja i protjerivanja Turaka na istok jača svijest o vlastitoj povijesti i prošlosti, što se uvelike temelji i oslanja na tada aktualna istraživanja vlastite prošlosti.³⁷ U tome veliku ulogu imaju tadašnji povjesničari, odnosno *polihistori*, a programi koje sastavljaju odražavaju se i u umjetničkim narudžbama tog razdoblja.

U zagrebačkom je kulturnom krugu važnu ulogu tada imao Pavao Ritter Vitezović. Pavao Ritter rođen je u Senju 7. siječnja 1652., kasnije svomu prezimenu dodaje pohrvaćeni oblik *Vitezović*.³⁸ Vitezovićevo djelovanje ostavilo je traga na brojnim poljima, od političkog angažmana, rada na pisanju povijesti, latinske književnosti i književnosti na hrvatskom jeziku, osobito *Odiljenje sigetsko*, iz 1684.,³⁹ a njegov je rad predmet brojnih istraživanja.⁴⁰ Školuje se kod isusovaca u Zagrebu, gdje uspostavlja i važne kontakte za kasnije djelovanje i upoznaje Aleksandra Ignacija Mikulića, kasnije zagrebačkog biskupa.

³⁵ D. B. (Doris BARIČEVIĆ), natuknica o sv. Ladislavu, u: *Leksikon ikonografije*, ur. A. Badurina, Zagreb, 1990., str. 372–373.

³⁶ Najčešće je prikazivan sa sv. Stjepanom i sv. Emerikom, tzv. »ugarskim svecima«. BARIČEVIĆ, *nav. dj.*, (bilj. 35), str. 373. U crkvi u Pokupskom sv. Emeriku posvećeno je bilo jedno zvono, drugo sv. Ladislavu, dok je treće posvećeno Bogorodici.

³⁷ Usp. CVETNIĆ, *nav. dj.* (bilj. 30), 2007., str. 46–47.

³⁸ Sin Antuna Rittera, podrijetlom iz Alzasa, za zasluge na bojnopolju obitelj te godine dobiva plemićki naslov.

³⁹ Usp. Marko SAMARDŽIJA, »Predgovor«, u: *Pavao Ritter Vitezović, Izbor iz djela*, priredio Marko Samarđžija, Vinkovci, 1999., str. 11.

⁴⁰ Usp. BLAŽEVIĆ, *nav. dj.* (bilj. 3), 2002., str. 31–35.

Od 1670. putuje Europom, boravi u Rimu, zatim u Kranjskoj u Bogensperku (Wagensburgu), gdje surađuje s Valvassorom.⁴¹ Za povijesna istraživanja zanimljiv je Vitezovićev politički angažman. U razdoblju nakon ratova s Osmanlijskim Carstvom bavi se aktualnim temama uspostavljanja novih granica i budućeg uređenja oslobođenog prostora. Ta tematika dominira u djelima nastalim nakon 1699., odnosno u pet djela tzv. postkarlovačkog ciklusa nastalih 1699.–1701., a odražava i ideje tadašnje hrvatske političke i kulturne elite.⁴² Dolaskom u Zagreb, gdje sve više boravi od kraja 1680-ih, Vitezović postaje organizator kulturnog života u gradu, a 1694. otvara prvu zagrebačku tiskaru i počinje se baviti izdavaštvom.⁴³

No Vitezović je uvelike utjecao i na program velikih umjetničkih narudžaba na zagrebačkom Kaptolu iz tog razdoblja. Zahvaljujući prijateljstvu i poznanstvu s biskupom Mikulićem, Vitezovićeve ideje imale su velik utjecaj na tadašnji kulturni krug, osobito na zagrebačke biskupe. To se očituje i u recepciji Vitezovićevih političkih ideja na umjetničkim djelima. Pritom su najvažniju ulogu imala dva djela, *Croatia rediviva* i opsežna rasprava na 49 stranica o sv. Ladislavu, nastala sredinom 1703., koja je izdana početkom 1704. pod naslovom *Natales D(ivo) Ladislavo Re(gi) Slavoniae apostolo restituti*.

Vitezovićev je cilj bio rasvijetliti podrijetlo i mjesto rođenja Ladislava, ugarskog kralja i osnivača Zagrebačke biskupije, kojeg naziva »apostolom Slavonije«. Nastojao je dokazati da Ladislav nije zavladao Hrvatskom, nego je kao hrvatski kralj kasnije postao i ugarski vladar. Pokušao je dokazati da je sv. Ladislav podrijetlom iz hrvatske kneževske ili kraljevske obitelji, a ne od Arpadovića, a za tu tezu navodi devetnaest dokaza.⁴⁴ Za znanstvenu je historiografiju takva rasprava neutemeljena, no ne predstavlja rijetkost u svom vremenu. U trenutku oslobođanja Srednje Europe od turske opasnosti, rašireno bavljenje poviješću i vlastitom prošlošću obilježilo je i Vitezovićevo stvaranje, osobito u politički vrlo osjetljivu trenutku, kada se hrvatska politička elita nastoji odvojiti od Ugarske, a za takve težnje traži potvrdu u vlastitoj povijesti.⁴⁵

⁴¹ Godine 1676. i 1677. sudjeluje u izradi djela *Topographia Ducatus Carniolae Moderna* (1679.). Upoznaje i Valvasorov muzej: bogatu knjižnicu i zbirku grafika i crteža. Na njegovu inicijativu biskup Mikulić kupio je Valvasorovu zbirku 1690., kada je ovaj upao u financijske teškoće. Usp. Lelja DOBRONIĆ, »Pavao Ritter Vitezović u Zagrebu«, u: *Senjski zbornik*, 22/1995., str. 172–173; Stjepan ANTOLJAK, *Hrvatska historiografija do 1918.*, Knjiga I., Zagreb, 1992., str. 200; BLAŽEVIĆ, *nav. dj.* (bilj 1), 1997., str. 9–10.

⁴² Djela: *Responsio ad postulata comiti Marsiglio (Odgovor na potraživanja grofa Marsiglia)*, 25. rujna 1699., *Croatia i Dissertatio Regni Croatei (Rasprava o Kraljevstvu Hrvatske)*, kraći radovi koje Zrinka Blažević pripisuje Vitezoviću, a čuvaju se u ostavštini grofa Marsigila u Bologni, u Sveučilišnoj knjižnici. U taj ciklus spadaju i tiskana djela *Croatia rediviva*, Zagreb, 1700., te *Regia Illyorum Croatia sive Croatia rediviva (Kraljevska ilirska Hrvatska ili oživljena Hrvatska)*, 1701., nastala u Beču (prema BLAŽEVIĆ, *nav. dj.* (bilj 3), 2002., str. 20–21).

⁴³ Vitezović tada postaje građaninom Zagreba (Gradeca). Posjedovao je zidanu dvokatnicu na uglu Markova trga i Opatičke ulice. Požar 1706. uništio je velik dio grada, a tada su oštećene i Vitezovićeva kuća i tiskara (prema DOBRONIĆ, *nav. dj.* (bilj 41), 1995., str. 173).

⁴⁴ Završava raspravu himnom u čast Ladislava i njegove rodne domovine Hrvatske, iz koje su potekli i Čeh, Leh i Meh i osnovali kraljevstvo, a sada mu vraća i sv. Ladislava, apostola Slavonije kraljevske krvi. Usp. HORVAT, *nav. dj.* (bilj. 24), str. 161; Marija MIRKOVIĆ, »ikonografija Sv. Ladislava na području Zagrebačke (nad) biskupije«, u: *Zagrebačka biskupija i Zagreb 1094 – 1994*, ur. Antun Škvorčević, Zagreb, 1995., str. 583.

⁴⁵ ANTOLJAK, *nav. dj.* (bilj 41), 1992., str. 219; BLAŽEVIĆ, *nav. dj.* (bilj. 3), 2002., str. 80. Tada se javljaju težnje odvajanja u crkvenoj upravi i stvaranja hrvatske franjevačke provincije odvajanjem od kranjske, te pavlinske provincije odvajanjem od ugarske.

U Zagrebačkoj je biskupiji krajem 17. stoljeća iznova aktualizirana tema sv. Ladislava kao utemeljitelja biskupije, a ostvarena je u nekoliko primjera važnih umjetničkih narudžaba. Najpoznatije je djelo višekrilni oltar ukrašen akantom, podignut u sjevernoj apsidi katedrale, djelo kipara radionice Ivana Komerštajnera, iz 1688. godine. Na oltaru je izveden najopsežniji ikonografski opus tog sveca, »u našoj sredini neponovljiv ciklus (slika) iz života kralja Ladislava«,⁴⁶ slikara Ivan Eisenharta.⁴⁷ U tom ciklusu slika provlači se i politička ideja, koja je prepoznata kao utjecaj Vitezovića i njegova djela *Croatia rediviva*: grb Slavonije prikazan je na način kako ga je Vitezović popularizirao, i prema A. Horvat, »Ladislav s krunom posebnog tipa predstavlja hrvatsku državnost«. ⁴⁸ Taj je ciklus obilježen dakle i tadašnjim težnjama za ujedinjenjem hrvatskih zemalja i osamostaljenjem Zagrebačke biskupije kakve su se javljale nakon 1699. godine.

Najveća narudžba zagrebačkih biskupa vezana uz osnivača biskupije sv. Ladislava jest izgradnja i oprema njemu posvećene crkve u Pokupskom, što izričito spominje i Krčelić. Branjugova crkva nastavlja se na velike narudžbe zagrebačkih biskupa posvećene osnivaču biskupije, i zapravo zaključuje taj krug. Za gradnju crkve u Pokupskom držim da Vitezovićevo djelo o sv. Ladislavu ima osobito značenje – posebno treba istaknuti činjenicu da kao mjesto rođenja sv. Ladislava Vitezović navodi grad Goricu ili Steničnjak na jugu Pokuplja!⁴⁹ Dakle, kralj Ladislav, prema Vitezoviću, ne samo da je hrvatskog podrijetla nego je rođen upravo u regiji u kojoj biskup Branjug daje podići crkvu posvećenu kralju Ladislavu. Upravo ta teza mogla je biti i povod za gradnju nove župne crkve u Pokupskom.

Nadalje, ideje o političkom ujedinjenju hrvatskih zemalja i naglašavanje Trojedne Kraljevine, koje je zastupao Vitezović, prisutne su i u opremi crkve u Pokupskom. Za potpuno razumijevanje scene na glavnom oltaru potrebno je razmotriti i *concetto*, odnosno program samog oltara, koji se uvelike temelji na Vitezovićevim tekstovima. Sv. Ladislav je prikazan kao kralj s karakterističnom krunom, kakva je i na slikama na zagrebačkom oltaru, koju Vitezović popularizira, kako je već istaknuto. Drži štit s dvostrukim križem. Uz njega je kraljica Jelena, koja mu pruža krunu i potvrđuje ga kao kralja (hrvatskih zemalja), a najjasnije se ta politička ideja očituje u natpisu na štitu koji anđeo s lijeve strane pruža kralju Ladislavu: »Sveti kralju, čuvaj i spasi ova kraljevstva koja si poučio pravoj vjeri«, s kronogramom koji iznosi godinu 1739., godinu dovršetka opremanja crkve. Kao i na oltaru u katedrali, središnji likovi na oltaru prenose suvremenicima jasnu poruku o želji za ujedinjenjem hrvatskih zemalja pod krunom zajedničkog zaštitnika, svetog kralja Ladislava, ujedno osnivača biskupije, a ujedno ga se i potvrđuje kao hrvatskog kralja.

⁴⁶ HORVAT, *nav. dj.* (bilj. 24), 1982., str. 212.

⁴⁷ Ivan Eisenhart (1647.–1691.) Prije je pripisivano B. Bobiću. Usp. Sanja CVETNIĆ, »Slikarstvo u kontinentalnoj Hrvatskoj«, u: *Hrvatska i Europa, kultura, znanost i umjetnost, sv. 3, Barok i prosvjetiteljstvo (17.–18. stoljeće)*, ur. I. Golub, HAZU, Zagreb, 2003., str. 654–655.

Na slikama su izvedene scene »Kralj Ladislav dariva biskupa Duha«, »Biskup Duh predaje Ladislavu krunu«, »Graditelj pokazuje Ladislavu nacrt katedrale«, »Kralj Ladislav promatra gradnju katedrale«, a kulminira prikazom »Hrvatski velikaši pred kraljem Ladislavom«, kao molba kralju da ujedini hrvatske oslobođene zamlje.

⁴⁸ Citirano prema HORVAT, *nav. dj.*, (bilj. 24), 1982., str. 161.

⁴⁹ Usp. BARIČEVIĆ, *nav. dj.* (bilj. 35), 1990., str. 372.

Tako možemo zaključiti da gradnja crkve sv. Ladislava u Pokupskom nije samo jednostavna gradnja nove župne crkve nego je pozadina te narudžbe bitno složenija. Biskup Branjug, kada podiže novu crkvu na svome posjedu, zapravo nastavlja političku ideju koja je u Zagrebu prisutna od kraja 17. stoljeća. Podiže crkvu kojom obilježava i mjesto rođenja svetoga kralja i osnivača biskupije, oslanjajući se na Vitezovićevo pisanje o domaćem podrijetlu kralja Ladislava. O važnosti tog titulara govore nam i okolnosti gradnje same crkve, koja je započela već sredinom 1730-ih, za razliku od ostalih župa u tom kraju, gdje se zadržavaju starije drvene crkve. Nova zidana crkva nije jednostavno zamijenila raniju drvenu, što je bila ustaljena praksa, nego se pristupilo složenom postupku rastavljanja i premještanja drvene crkve, a time i starijeg titulara sv. Marte u susjednu novoosnovanu župu u Šišincu, jer je upravo novi titular novopodignute crkve ključan za ostvarivanje programa vezanog uz kralja Ladislava. Branjug, prihvaćajući Vitezovićeve teze, novom crkvom i njezinom opremom obilježava i simbolično Pokuplje, odnosno Pokupsko, kao mjesto rođenja utemeljitelja biskupije i svetog kralja.

Oprema, novi arhitektonski tip crkve, raskošni oltar koji djeluje poput galerije svjetovnih vladara, štukodekoracija koja nadilazi ustaljenu produkciju vremena, sve to govori o vrhunskoj narudžbi crkve i opreme kao cjelovitog projekta utemeljenog na razrađenom programu, koji znatno nadmašuje gradnju i opremu »obične« župne crkve. Sam naručitelj biskup Branjug snažno je prisutan u crkvi. Njegova uloga graditelja i obnovitelja biskupije simbolički se u ovom ambijentu izjednačava s njezinim osnivačem.

Novopobuđeno zanimanje za osnivača biskupije i naglašavanje njegova domaćeg podrijetla povezano je s teritorijalnim širenjem biskupije, razdobljem obnove i intenzivne gradnje, razdobljem »novog početka«, koji se osobito naglašava u Pokuplju, graničnom području prema Vojnoj krajini. »Novooslobođeni teritorij« tako se »pripaja« teritoriju biskupije, gotovo slijedeći Vitezovićevo naglašavanje novih granica. Pokupsko je u ranijem razdoblju bilo granica biskupije prema ratnom području, tu se nalazila važna utvrda, čije tragove možemo prepoznati i u crkvi 18. stoljeća – cinktor oko crkve ima ugaone kulice kružnoga tlocrta, s otvorima puškarnica, koje kao da ponavljaju oblik okruglih ugaonih kula između kojih se smjestio Branjugov biskupski dvor na zagrebačkom Kaptolu, naglašavajući povezanost te župe sa središtem biskupije.

Donosim prijepis teksta vizitacije i prijevod na hrvatski dr. Gorane Stepanić:
(NAZ, Kan. viz, prot. 55/XI, str. 439)

55/XI, str. 439, 1740.

Anno 1740 die 22 Julii visitavi Ecclesiam Parochialem sub Titulo Sancti Ladislai Regis Ungariae confessoris in Pokupszko loco Czeriacko Berdo dicto. Sub districtu citeriori abbatiae Beatissimae Virginis Mariae de Topuska Illustrissimorum et Reverendissimorum Episcoporum Zagrabiensium. Quam inveni novam a fundamentis muro erectam una cum Turri, Sacristia et Coemiterio, pia munificentia Illustrissimi et Reverendissimi Domini Domini Georgii Braniug Episcopi Zagrabiensis qua Abatis de Topuska vel vetusto nomine de Toplika. Structurae hujus idaea prorsus rara et novae inventionis quoad Ecclesiae Corpus. Ita siquidem requadrata forma surgit ut tamen extra angulos magistrales in lateribus septemtrionali et meridionali prostent haemicycli, sed et illi

obtusi; ex lateribus autem quatuor, duobus nempe finientibus sanctuarium, et aliis duobus ad chorum surgat testudo per modum Cupulae gustu Italico: cui porro testudini ab haemicyclis, semicyclaris utrimque aequa proportione surgit cupula: ita ut hae laterales semicirculares capellae et spacium in ecclesia augeant et prospectum sanctuarii a duabus templi lateribus suprascriptis protenditur orientem versus proportione debita et tandem summum altare excipit extrema semicircularis obtusa fornix ita ut a foris etiam aemuletur structuram corporis templi. – Tam corpus templi, quam sanctuarium legit fornix, et sanctuarii quidem testudo ornatur staccatura. Fenestrae undique belle dispositae et amplae transmittunt tantam lucem, ut e templo, non in templum solem oriri putares, sicut quidem Graecus Scribit de Templo Soffiae Bizantino. Inferne stratum est sanctuarium quidem lapide quadro dolato. Corpus reliquum lapide quadro, sed cocto. Chorus 2 columnis ex integro lapide caesis tribus autem arcubus sustentantur, dominaturque portae majori ad extremam oram occidentalem templi. Opus sane totum taliter factum et figuratum quod et Urbi ornamento et Urbanis oblectamento foret si in Urbe collocaretur. Tectum novum sequitur figuram muri adeoque et ipsum suis maeandris spectatorem de longe admonet novae rei sub ipso latentis illud surgit de asseribus quercinis probe dolatis.

De Turri

Turris murata mediam frontem occidentalis muri tenet et portam ingressumque aperit a Caemiterio, satis amplam altam et seraturis armatam ac valvis bipatientibus. Claudit et ornat hanc turrim cupula lignea trium conturbationum. Duas inferiores distinguit lanterna, quae ultima tandem cupula †crestidatur† et excipit pomum inauratum et ultimo armatur et insignitur duplicata Ungarica cruce in turri hac; alias probe calcinata et dealbata. Prostant campanae 3 consecratae diversi ponderis Major sub titulo S. Ladislai, 2da sub titulo S. Emerici, minima tituli Beatissimae Virginis Mariae.

De sacristia

Eadem pariter murata sub fornice cum fenestris armatis crate

439v

ferrea, prouti et omnes fenestrae templi, varijs et pulchris figuris intorto ferro. Cum vitriatis de crystallo valvis bipatientibus ac facile aperibilibus. Sacristia haec clauditur valva forti duplicata cum seratura bona et fida. Armare continet arcularii et scu[ll]ptorii operis 2 contignationum; ubi supremam ornat fimbria sculpta et inargentata e medio prostante Crucifixo, caeterum concamarationes infernae et supernae habent suas valvas et seras fideles: totum opus coloratum et visendum.

De Pulpito

Pulpitus operis statuarii et arcularij cum suo baldachino seu Coelo prominet et debite eminent ex columna septemtrionali una scilicet ex 4 sustentantibus cupulam Templi. Loco debito et oportuno collocatus diversis statuis circumpositis conspicuus, et coelum ipsum fastigiat statua Christi Domini. Omnia colorata marmor album jocose mentiuntur, et tantum non persuaderit. Aditus seu ascensus ad pulpitum est ex sacristia commodus per gradus muratos.

Praeter Staccaturam in Sanctuarii fornice: templi quoque testudo nonnullis staccaturis distincta, locis vacuis et oportunis pictura suppletur. In 4 quippe initiis supra capitella epistyliorum totidem S. Evangelistae cum suis insignibus depicti sunt. Umbilicum autem testudinis ornat penicillus imagine Sanctissimae Trinitatis Beatissimam Virginem Mariam coronantis.

De confessionali &c.

Confessionale de ligno arcularii operis 3 concamerationum coloratum collocatur prope portam templi minorem meridionalem: loco patulo quod suapte na[atur]a invitat ut struatur aliud confessionale par, pari et alemulo loco retro altare minus et intra altare Sanctissimae Crucis. Subselsis paucis opus est, nec plura requiri quam quae ad praesens haberentur. Nempe in sanctuario 2. Primum ad cornu Euangelii et retro portam sacristiae Arcularii et Sculptorii operis certe destinatum pro ipsa et sola persona Illustrissimorum Dominorum Episcoporum Abbatum. Siquidem praeter colore obductam structuram, prominet parvulum superne baldachinum opere sculptorio inargentato; cum lemme et schemate fortitudinis. ----- Aliud ex parte Epistolae in eodem sacrario loco opposito paris ferme operis sed absque baldachino, pro personis honestioribus.

(Str. 440)

De custodia venerabilis sacramenti

Tabernaculum novi gustus ligneum quidem, sed statuis, et totaliter aure tectum collocatur in mensa altaris summi, proportionatum et visendum cum sua clausura. Intus asservatur Sanctissimum in ciborio argenteo inaurato super corporali utcumque mundo complicato. Intus etiam ostensorium novum satis visendum argenteum pariter et inauratum cum suis crystallis et lunula in debita munditie.

De sacris liquoribus et baptisterio

Baptisterium situatur sub isto choro ad portam templi Majorem ad chornu Euangelii. Ubi columna lapidea sustentat labium seu concham lapideam pariter externe marmorizatam, attamen utraque cava ut etiam piscinam repraesentent. Labium hoc ambit et claudit armare ligneum figurae similis marmorizatum cum bona seratura cujus cupulam ornat statua sancti Ioannis Baptistae. Hic loci in cistula lignea sunt pixides stanaeae pro ... sacrorum liquoribus suis litteris distinctae. Aliae praeterea ex cupro pro infirmis et interdum ad capellas portatiles pro fortuita nece. In labio servatur vas aeneum capax in quo aqua baptismatis servatur, omnia sub fida clausura.

De sacris reliquiis

Hucusque reliquias nullas habuit Ecclesia ista, sed primo hoc die 30. Julii anno supra scripto pietate et zelo Illustrissimi et Reverendissimi Domini ecclesiae huius novae fundatoris accessit particula Sanctissimae Crucis theca argentea et inaurata incasata et venerationi exposita.

De sacris altaribus

Altaria sunt 4 cum mensis muratis. Quorum primum et summum locatum ad ultimam orientalem oram sanctuarii, ad quod praeter gradus ad sanctuarium ascenditur gradibus tribus adeoque oculis satis visendum et majestuosum. Cujus architectura lignea quidem sed coloribus, argento et auro, distincta et marmor preciosum voluptuose repraesentans, duarum contignationum in cujus inferioris plani medio Statua Sancti Ladislai in statura †Nili, leva Crucum† Cruce duplicata insignitur, dextra clavam tenente a partibus in-

(440v)

tra columnas statua a dextris Helenae sororis cum corona scutum trium Regnorum insignium continens Divo Ladislao fratri offerentis, ad levam genius alium scutum sinistra tenens cum sequenti inscriptione: »ReX sanCte, qVae Vera INbVlStI fIDe, haeC tVere, et serVa regna«. Ultra interiores has columnas, mediantibus epistemiis, quibus inixi medii ligantes superioris plani architecturam ab utraque sustentant. A cornu Evangelii statua sancti Georgii martyris, ultra quam mediante praedicto epistemio statua Sancti Donati martyris. Porro ad cornu epistolae eodem prorsus ordine ceterior statua pedestris Sancti Martini militis. Ultra eam statua Sancti Floriani Martyris superioris plani architecturam ornant. Pro No. 4 columnarum insidentes capitellis 4 Icones statuarii operis, et quod ad cornu Evangelii statua ceterior Spei, ultra quam Genius. Ad cornu Epistolae eodem ordine statua Charitatis, ultra quam angleus alter e regione Primi. Supremum fastigium claudit sculpta inter nubes et radios Sanctissima Trinitas assumptam Mariam coronans infra quam insignia gentilitia Illustrissimi et Reverendissimi domini patroni et fundatoris. Ultra quae utrinque protensi sunt festones et vasa flammam vomentia simbola ardentissimi amoris. Totum denique opus statuarii sculptorii et arcularii operis bene ideatum, marmorizatum et inauratum.

Secundum altare immediate extra sanctuarium ad cornu Evangelii est Beatae Virginis Mariae. Unius contignationis arcularii statuarii et sculptorii operis. In cujus medio imago in tella eleganter picta eiusdem Beatissimae Virginis Iesulum manibus gestantis. Ad partes duae columnae ultra quas a dextris statua Sanctae Barbarae Virginis et Martyris, a sinistris statua Sanctae Catharinae Virginis et Martyris. In fastigio statua Sancti Petri apostoli infra cujus pedes picta in tabula insignia Illustrissimi et Reverendissimi domini Presulis fundatoris. Tota architectura colorata inaurata et marmorizata.

Tertium altare itidem extra Sanctuarium ad cornu Epistolae Sancti Josephi unius pariter contignationis, arcularii, statuarii et sculptorii operis. In cujus medio imago in tella picta ejusdem Sancti. Ad partes ultra columnas ex cornu Evangelii statua Sancti Ioachim. Ex cornu epistolae statua sanctae Annae. Supra in apice statua Sancti Pauli Apostoli gladium manu tenentis infra cujus pedes insignia superfati Illustrissimi et Reverendissimi fundatoris Totum opus coloratum, inauratum et marmorizatum.

Quartum altare est in sanctuarii annexum parieti septemtrionali et obversum ad meridiem, sub titulo Sanctae Crucis. Contignationis unius ligneum, in cujus medio Crucifixus major intra duos latrones crucibus ligatos. Extra ad partem dextram statua Sancti Petri Apostoli, ad sinistram statua Sanctae Mariae Magdaleneae. Infra Crucem Domini statua Dolorosae Matris. Post terga Crucum picta in pariete Ierusalem.

Prijevod:

Godine 1740., dana 22. lipnja, posjetio sam župnu crkvu pod imenom sv. Ladislava, ugarskog kralja i ispovjednika, u Pokupskom, na mjestu koje se zove Cerjačko brdo, na ovoj strani opatije Blažene Djevice Marije u Topuskom, posjedu presvijetle i prečasne gospode zagrebačkih biskupa. Našao sam je novu, zidanu od temelja zajedno sa zvonikom, sakristijom i grobljem, zahvaljujući pobožnosti i darežljivosti presvijetlog i prečasnog gospodina, gospodina Jurja Branjuga, zagrebačkog biskupa, kao i opata iz Topuskog, koje se starim imenom naziva Toplika. Ideja ove građevine posve je jedinstvena i predstavlja nov izum što se tiče tijela crkve. Naime, kvadratni oblik tako se diže da izvan glavnih uglova na sjevernoj i južnoj strani strše polukrugovi, no i oni su tupi; zatim s četiriju strana, tj. dviju koje omeđuju svetište i dviju prema pjevalištu, diže se svod poput kupole po talijanskom ukusu; a prema tom svodu od polukrugova diže se u jednakom razmjeru s obiju strana polukupola, tako da te pobočne polukružne kapele povećavaju prostor u crkvi, a i pogled na svetište proteže se od dviju gore opisanih strana crkve prema istoku u skladnom razmjeru. I napokon, glavni oltar smješten je pod zaključnim tupim polukružnim svodom, tako da čak i izvana oponaša strukturu tijela hrama. – Svod krasi kako tijelo hrama tako i svetište, a svod svetišta ukrašen je štukaturom. Prozori, sa svih strana lijepo raspoređeni i široki, propuštaju toliko svjetla da bi pomislio kako sunce izlazi iz hrama, a ne da ulazi u hram, kao što grčki autor piše o bizantskom Sofijinu hramu. S donje strane svetište je sazdana od isklesana četvrtasta kamena. Ostatak tijela crkve od četvrtasta je kamena, ali pečenog.⁵⁰ Pjevalište ima dva stupa isklesana iz cjelovita kamena, a podupiru ga tri luka. Dominira nad glavnim vratima na krajnjoj zapadnoj strani hrama. Cijela je građevina uistinu tako napravljena i oblikovana da bi služila Rimu i Rimljanima kao ukras i pružala užitek da je smještena u Rimu. Novi krov slijedi oblik zida, te i sam svojom zaobljenošću promatrača izdaleka upozorava na novost koja se krije pod njim. Sagrađen je od valjano istesanih hrastovih greda.

Zvonik

Zidani zvonik zauzima polovicu pročelja zapadnoga zida i u njemu su vrata koja vode u groblje, dosta široka, visoka, opremljena bravama i dvokrilnim vratnicama. Taj zvonik pokriva i ukrašava drvena kupola na tri kata. Dva donja kata ukrašava lanterna koja se ... posljednjom kupolom koja drži pozlaćenu jabuku; napokon, opremljena je i urešena dvostrukim ugarskim križem na tome zvoniku; inače je zvonik izvrsno okrečen i obijeljen. Ističu se tri posvećena zvona različite težine, veće pod imenom sv. Ladislava, drugo pod imenom sv. Emerika, najmanje pod imenom Bl. Djevice Marije.

Sakristija

Ona je isto tako zidana pod svodom s prozorima opremljenim željeznom rešetkom

(439v)

kakvom su opremljeni svi prozori hrama, s raznolikim i lijepim oblicima od savijena željeza. Ima ostakljena vrata, s dvokrilnim vratnicama koje se lako otvaraju. Ova se

⁵⁰ (= od četvrtaste je opeke).

sakristija zatvara jakim dvostrukim vratima s dobrom i pouzdanom bravom. U njoj je ormar na dva kata, rezbaren i kiparski izrađen. Gornji kat ukrašava izrezbaren i pozlaćen rub, a u sredini se nalazi raspelo; inače, gornji i donji odjeljak imaju svoja vrata i pouzdane brave. Cijelo je djelo obojeno i vrijedi ga vidjeti.

Propovjedaonica

Propovjedaonica, rezbarena i ukrašena kipovima, sa svojim baldahinom odnosno nebeskim svodom strši odnosno izdiže se kako treba iz jednog sjevernog stupa od njih četiriju koji podupiru kupolu hrama. Upadljiva je, smještena na odgovarajućem i prikladnom mjestu i okružena različitim kipovima, a kip Krista Gospodina uzvisuje sam nebeski svod. Sve je obojeno i duhovito oponaša bijeli mramor, gotovo uvjerljivo. Do propovjedaonice se uspinje, odnosno prilazi joj se iz sakristije, zidanim stubama.

Osim štukatura u svodu svetišta, i svod hrama ukrašen je nekolicinom štukatura, na praznim i prikladnim mjestima dodane su slike. Na četiri baze, naime, iznad kapitela gređa naslikan je jednak broj evanđelista s njihovim obilježjima. A tjeme svoda kist je uredio slikom Presvetoga Trojstva koje okrunjuje Blaženu Djevicu Mariju.

Ispovjedaonica i dr.

Rezbarena drvena isповjedaonica ima tri odjeljka, obojena je i smještena pokraj manjih, južnih vrata hrama, na prostranom je mjestu koje samo po sebi poziva na izgradnju jednake isповjedaonice, na istovjetnom i usporedivu mjestu iza manjeg oltara i između njega i oltara Presvetog Križa. Postoji potreba za malim brojem klupa i ne traži se više od onih koje sada postoje. Naime, u svetištu su dvije. Prva na stranu evanđelja i iza vrata sakristije, rezbarena i kiparski ukrašena, namijenjena je, naravno, jedino i isključivo osobama presvijetle gospode biskupâ i opatâ. Jer, osim što je prekrivena bojom, iznad nje se diže malen rezbaren i posrebren baldahin s emblemom koji predstavlja snagu. ----- Druga je klupa na stranu poslanice u istom svetištu na suprotnome mjestu, gotovo jednake izvedbe no bez baldahina, za uglednije osobe.

Str. 440

Čuvanje Presvetog sakramenta

Moderni tabernakul doduše je drven, no posve je prekriven kipovima i zlatom. Smješten je na menzi glavnog oltara, primjerene je veličine i ugodna izgleda zahvaljujući svojim vratima. Unutra se čuva Presveti sakrament u srebrnom pozlaćenom ciboriju iznad korporala; i jedan i drugi omotani su ubrusom. Unutra je i nova monstranca, jednako tako srebrna i pozlaćena, prilično lijepa sa svojim kristalima i lunulom primjerene čistoće.

Svete tekućine i krstionica

Krstionica je smještena pod korom kod glavnih vrata hrama, na stranu evanđelja. Kameni stup podupire posudu odnosno kamenu školjku isto tako izvana obloženu mra-

morom; obje su šuplje tako da čak predstavljaju bazen. Tu posudu okružuje i zatvara marmorirani drveni ormar sličnog oblika s dobrom bravom, a njegovu kupolu krase kip svetog Ivana Krstitelja. Na tom su mjestu u drvenoj škrinjici kositrene kutijice za čuvanje svetih tekućina, urešene natpisima. Usto postoje i druge, bakrene, namijenjene bolesnicima i prijenosnim kapelama za iznenadnu smrt. U posudi se čuva mjedena vaza velikog obujma u kojoj se čuva krsna voda, sve pod pouzdanom bravom.

Svete relikvije

Do sada ova crkva nije imala nikakvih relikvija, no istom dana 30. lipnja gore navedene godine, zahvaljujući pobožnosti i zalaganju presvijetloga i prečasnoga gospodina utemeljitelja ove crkve, došao je komadić Presvetog Križa spremljen u srebrnu pozlaćenu kutiju, te je izložen za štovanje.

Sveti oltari

Oltara su četiri sa zidanim menzama. Prvi i glavni oltar smješten je na krajnjem istočnom rubu svetišta, a do njega se, osim stubama za svetište, uspinje trima stubama i pruža baš lijep i veličanstven prizor. Struktura mu je doduše drvena, no ukrašena je bojama, srebrom i zlatom i raskošno predstavlja skupocjen mramor. Sastoji se od dva kata, a na sredini donje razine nalazi se kip svetog Ladislava u položaju ... koji u lijevoj ruci drži trostruk križ ... a u desnoj toljagu. Na strani između stupova

440v

zdesna se nalazi kip njegove sestre Jelene, koja bratu sv. Ladislavu pruža krunu i štiti na kojem je znakovlje triju kraljevstava. Slijeva je anđeo koji u lijevoj ruci drži drugi štiti sa sljedećim natpisom: »Sveti kralju, čuvaj i spasi ova kraljevstva koja si poučio pravoj vjeri«.⁵¹ Iza ovih unutrašnjih stupova, posredstvom gređa na koje se naslanjaju polustupovi, s obiju se strana podupire konstrukcija gornjega kata. Na stranu evanđelja kip je sv. Jurja mučenika, a iza njega, preko spomenute grede, nalazi se kip sv. Donata mučenika. Dalje, na stranu poslanice u istome je redu prema naprijed kip sv. Martina, vojnika pješaka. Iza njega je kip sv. Florijana mučenika; oni ukrašavaju konstrukciju gornjeg kata. Četirima stupovima odgovaraju četiri reljefa smještena na njihovim kapitelima: na stranu evanđelja bliža je slika Nade, a iza nje je anđeo. Na stranu poslanice istim je redom slika Ljubavi, a iza nje drugi anđeo s područja prvoga. Vrh zatvara Presveto Trojstvo, izrezbareno usred oblaka i sunčanih zraka, koje okrunjuje uznesenu Mariju, a ispod nje su obiteljska obilježja presvijetlog i prečasnoga gospodina pokrovitelja i utemeljitelja. Iza toga sa svih se strana protežu vijenci i posude iz kojih šiklja plamen, simboli najžarkije ljubavi. Cijelo je napokon djelo, rezbareno, i ukrašeno reljefima i skulpturama, dobro zamišljeno, marmorirano i pozlaćeno.

Drugi oltar nalazi se neposredno izvan svetišta, na stranu evanđelja, i posvećen je Blaženoj Djevici Mariji. Ima jedan kat, rezbaren te ukrašen reljefima i skulpturama. U sredini mu se nalazi slika Presvete Djevice Marije koja u rukama nosi malog Isusa, lijepo naslikana na platnu. Sa strane su dva stupa iza kojih je zdesna kip sv. Barbare, djevice i mučenice, a slijeva kip sv. Katarine, djevice i mučenice. Na vrhu je kip sv. Petra aposto-

⁵¹ Kronogram iznosi broj 1739.

la pod čijim je nogama na ploči nacrtano znakovlje presvijetloga i prečasnoga gospodina biskupa – utemeljitelja. Cijela je struktura obojena, pozlaćena i marmorirana.

Treći oltar također je izvan svetišta, na stranu poslanice, posvećen je sv. Josipu. Isto tako ima jedan kat, ukrašen skulpturama, reljefima i rezbarijama. Na sredini mu je slika istoga sveca naslikana na platnu. Sa strane iza stupova, na stranu evanđelja, nalazi se kip sv. Joakima, a prema krilu poslanice kip sv. Ane. Iznad, na vrhu kip je sv. Pavla apostola, koji u ruci drži mač, a ispod nogu mu je znakovlje rečenoga presvijetloga i prečasnoga utemeljitelja ... Cijelo je djelo obojeno, pozlaćeno i marmorirano.

Četvrti oltar nalazi se na sjevernom zidu, pripojen je svetištu a gleda prema jugu; posvećen je sv. Križu. Jednokatan je, drven, u središtu mu je raspeti Krist, veći od dvojice razbojnika privezanih na križeve između kojih je smješten. Prema van s desne strane nalazi se kip sv. Petra apostola, a s lijeve kip sv. Marije Magdalene. Ispod Gospodinova križa kip je Majke Božje Žalosne, a iza križeva na zidu naslikan je Jeruzalem.

Glavni oltar sv. Ladislava u crkvi sv. Ladislava u Pokupskom
Iz: Đuro VANĐURA – Borivoj POPOVČAK – Sanja CVETNIĆ, *Schneiderov foto arhiv*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Strossmayerova galerija starih majstora, Zagreb, 1999., br. 1803., str. 236.

Summary

COMMISSIONS OF JURAJ BRANJUGA »BISHOP BUILDER«: FOUNDATION AND FURNISHING OF THE PARISH CHURCH OF ST. LADISLAUS IN POKUPSKO AND REFLECTIONS OF CULTURAL AND POLITICAL IDEAS AT THE END OF THE SEVENTEENTH AND THE BEGINNING OF THE EIGHTEENTH CENTURY IN ZAGREB.

During the first half of the eighteenth century Zagreb diocese entered the period of the extensive renovation and rebuilding of the ecclesiastical edifices, especially in the regions that were recently liberated from the Ottoman rule by the end of the seventeenth century. In these activities of revitalization of such desolated lands bishops of Zagreb had a very important role, since they were founders of the most new buildings in the regions on the south-east from Zagreb. Among them special place had bishop Juraj Branjug (1723–1748). One of his most important architectonic commissions was construction of the new parish church in Pokupsko. However, the new church, which was built in the period between 1736 and 1739, did not maintain its previous titular of St. Marta but after furnishing it was consecrated as parish church of St. Ladislaus. Detailed information about construction and equipment of the church is kept in the voluminous visitation of clergyman Stanislav Pepelko from 1740. Architectonic construction of this church introduced for the first time in the Croatian lands so called four-leaf form, which was followed by the usage of, so called, »Czech calotta (cap)« arch, and this type of construction later became quite often in the late-baroque architecture in the region. Moreover, quality of this work – especially regarding the stucco decoration – suggests that artisans who worked on it probably were foreigners. Furthermore, beside this significance for the history of art, one cannot omit the symbolic importance of this commission – since the church was entitled to the founder of Zagreb diocese: St. Ladislaus. Similarly, time of its construction was a period of expansion and revitalization of diocese territory – in a way a time of »new beginnings«.

By the same token, this commission is a kind of continuation of similar ordains in the Zagreb diocese from the end of the seventeenth century. Moreover, it is possible that these actions were initiated also by the writing of Pavao Ritter Vitezović, who maintained Croatian provenience of St. Ladislaus in his study from 1703, and who suggested that Pokuplje could be his birthplace. As many other polyhistorians of that time Vitezović tried to emphasize importance and independence of the bishopric, what was a kind of extension of his political ideas delivered in Croatia rediviva. These ideas were quite influential among intellectual circles of that time within Zagreb diocese, and this can be confirmed also three decades later by the Branjug's commission dedicated to his predecessor.

KEY WORDS: *bishop Juraj Branjug, baroque commissions, architectonic renewal in the first half of the eighteenth century, Pavao Ritter Vitezović, St. Ladislaus, parish church in Pokupsko.*